

KONGRELER

YEDİNCİ MİLLETLERARASI SİYASET BİLİMİ KONGRESİ

Yazan : Prof. Dr. Nermin ABADAN

Milletlerarası Siyaset Bilimi Derneği (International Association of Political Science- I.P.S.A.), 18-23 Eylül 1967 tarihleri arasında Brüksel de VII ci dünya kongresini akdetmiştir. 1949 da siyaset biliminin gelişimini teşvik etme amacı ile kurulan derneğin halen 29 kollektif üyesi (millî seksiyonu), yaklaşık 160 kurumsal üyesi (araştırma ve öğretim merkezleri), 60 küsur ülkede ise 500 yakın ferdî üyesi bulunmaktadır. Yedinci dünya kongresine batı ve doğu blokuna mensup yaklaşık 1.600 delege katılmıştır.

Kongrenin genel oturumlarında aşağıdaki dokuz konu tartışılmıştır :

- I — *XIX cu ve XX ci yüzyıllarda halkın siyasete katılma fikri.* (Rousseau ve Mill'in teorileri esası tutulmak üzere.) Genel raportör : Frankfurt'daki J. W. Goethe üniversitesinden I. FEISCHER
- II — *Siyasî rejimlerin tipolojisi.* Genel raportör : Leyde üniversitesinden H. DAALDER ile Belgrad Siyasî İlimler Yüksek Okulundan N. PASIÇ
- III — *Gelişme halindeki ülkelerde oydaşma (consensus) ile uyumsuzluk (dissent).* Genel raportör Floransa üniversitesinden G. SARTORİ ile Chicago üniversitesinden E. SHİS
- IV — *Temsil ile ilgili teori ve uygulamalar.* Genel raportör : Hull üniversitesinden A. H. BİRCH ile Moskova Bilgiler akademisinden M. A. KRUGOTOGOLOV
- V — *İdare Hukuku ve İdarî İlimler.* Genel raportör : Louvain Katolik üniversitesinden A. MOLİTOR

- VI — *İşletmelerin sevki idaresi ile ilgili siyasal sorunlar*. Genel raportör : Yale üniversitesinden C. E. LİNDELÖM ile Varşova üniversitesinden Z. RYBICKİ
- VII — *Milletlerarası ekonomik kurumların siyasal rolü*. Genel raportör : Cenevre Milletlerarası Sosyal Araştırmalar Enstitüsünün müdürü R. W. COX ile Smith College, Mas. den A. B. OVERSTREET
- VIII — *Tarafsızlık, neutralisme ve taraf tutmama*. Genel raportör : Paris üniversitesinden J. LALOY
- IX — *Siyasal bilimci ve bilimsel haber alma sorunları*. Genel raportör Paris üniversitesinden J. MEYRIAT

Bu genel oturumlar dışında aşağıdaki on konuda uzmanlar seviyesinde özel toplantılar düzenlenmiştir :

1. *Gençlik ve siyaset*. Yönetici : Brandeis üniversitesinden R. C. MACRIDIS
2. *Refah ve politika*. Yönetici : Paris üniversitesinden BERT-RAND DE JOUVENEL
3. *Siyaset biliminde matematiğin kullanılışı*. Yönetici : Yale üniversitesinden KARL W. DEUTSCH
4. *Afrika ve siyaset bilimi*. Yönetici : Makerere College, Kampala, A. MAZRUI
5. *Avrupa birliği ve ona bağlı araştırmalar*. Yönetici : Harvard üniversitesinden C. J. FRIEDRICH ve Bruxelles üniversitesinden A. PHILIPPART
6. *Din ve siyaset*. Yönetici : Ankara üniversitesinden ŞERİF MARDİN
7. *Uluslararası ilişkiler araştırmalarında teori ve metot*. Yönetici : Carnegie merkezinden J. GOORMAGHTIGH
8. *Siyasî modernleşme süreçleri*. Yönetici : New Delhi'deki Geleşen ülkeler Araştırma merkezinden R. KOTHARİ
9. *Seçim araştırmaları*. Yönetici : Bergen üniversitesinden STEIN ROKKAN
10. *Mukayeseli siyasî finansman*. Yönetici. Florida üniversitesinden A. HEIDENHEIMER.

IPSA'nın yedinci dünya kongresinde Türk siyaset bilim mensupları onbir kişilik bir delegasyonla temsil edildiler. Bunlardan dokuzu Ankara üniversitesi, ikisi İstanbul üniversitesi ile Robert Kolejine mensupturlar. Ankara üniversitesinden gelenler şunlardı: Prof. Dr. Nermin Abadan (S.B.F.), Doç. Dr. Türkkaya Ataöv, (S.B.F.) Doç. Dr. Bülent Dâver, (S.B.F.), Prof. Bülent Nuri Esen (Hukuk F.), Prof. Dr. Münci Kapani (Hukuk F.), Dr. Fatma Mansur (Orta-doğu Teknik üniversitesi) Prof. Bahri Savcı (S.B.F.), Doç. Dr. Şerif Mardin (S.B.F.), Doç. Dr. Mümtaz Sosyal (S.B.F.). İstanbul üniversitesinden Prof. Dr. Tarık Z. Tunaya (Hukuk F.) ve Robert Kolej'den Dr. Suna Kili katılmıştı.

Kongrede yapılan yeni seçimlerde Türk millî seksiyonun temsilcisi Prof. Dr. Nermin Abadan IPSA'nın 15 kişilik yönetim kuruluna Fransa ve İngiltere'den sonra üçüncü olarak üye seçilmiştir. Yeni başkan, Harvard üniversitesi profesörlerinden Dr. C. J. Friedrich'in başkanlığında toplanan yönetim kurulunda yapılan işbölümü sonucunda üç başkan vekilliklerinden birincisine Prof. Dr. Nermin Abadan, ikincisine Manchester üniversitesinden Prof. Dr. S. Finer, üçüncüsüne ise Moskova Siyaset Bilimi Akademisinden Tçikvadzade seçilmişlerdir. Yönetim kurulunun diğer üyeleri şunlardır: J. Freymond (eski IPSA başkanı, İsviçre), Alfred Gresser (Fransa), Jean Laponce (Canada), Ali Mazrui (Uganda), Leo Moulin (Belçika) Norio Ogata (Japonya), Austin Ranney (B. Amerika), Erik Rasmussen (Danimarka), Kurt Sontheimer (Federal Almanya), Mario E. Viora (İtalya), Jerzy Wiatr (Polonya).

Yazar IPSA'nın yedinci dünya kongresinde eş zamanlarda yürütülen çeşitli seksiyon çalışmaları sebebiyle siyaset bilimi alanında henüz tam bir kabule kavuşmamış yeni kavram, kurum ve süreçleri inceleyen konuları izlemeği tercih etmiştir. Bunlardan birisi klasik terimlerle iktidar muhalefet ilişkileri anlamına gelen «Oydaşma ile uyumsuzluk» (Consensus/dissent), diğeri ise «İSiyasal gelişme ve siyasal rejimler tipolojisi» konularını, inceleme alanı olarak seçmişti.

I — Gelişme halindeki ülkelerde oydaşma (consensus) ve uyumsuzluk (dissent) :

Floransa üniversitesinden G. Sartori ile Chicago üniversitesinden Edward Shils'in ortaklaşa raportörlük ettikleri bu seksiyon, özellikle raportörlerin canlı kişilikleri sebebiyle çok canlı ve hareketli oturumlar yapmıştır. Shils konuyu takdim ederken, oydaşma

(consensus) şu şekilde tanımlamıştır : Oydaşma, herhangi bir toplumda kişiler arası ve gruplar arası inançlar konusunda meydana gelen bir anlaşma durumudur. Buna göre toplumun bir kısmı tarafından paylaşılmayan kararları alan ve yürüten kurumların kabul edildiği yerde, oydaşma vardır. Shils'e göre politik oydaşma, üç ana etkene bağlı olarak gelişir :

A) Toplumsal yapının özelliği, B) Kaynak ve taleplerle olan ilintiler, C) İdeolojik bağlar açısından.

A — Toplumsal yapı ele alındığında, bir seri özelliğin bu yapıya etki yaptığı görülmektedir. 1) Genel nüfusun hangi oranı politik tercihlerin tümünü ifade eden oydaşma ile ilişkili bir durumdadır, 2) Oydaşmanın *menfi* ya da *musbet* yönü. Sürekli olmayan bir halkoyu kolaylıkla bu oydaşmayı yıkabilmekte, dolayısıyla bölgesel rekabetlere yol açmaktadır, 3) Oydaşmanın *rastlantılı* hüviyeti. Bazı hallerde bir kısım aydınlar tarafından kuvvetlendirilen olumlu halkoyu, bu aydınların desteği zayıflayınca, silinebilmektedir, 4) *Kişisel* ve *kurumlaşmış* oydaşmanın yarattığı çelişki. Özellikle az gelişmiş ülkelerde, oydaşma daha çok karizmatik nitelikler taşıyan liderin etkisiyle oluşmaktadır.

B — Herhangi bir ülkede beliren *toplumsal taleplerle*, bunları karşılayabilecek *kaynaklar*, oydaşma durumu ile önemli bir ilişki halindedir. Halkın çeşitli bekleyişleri ve bunlara karşı sunulabilecek olan sınırlı karşılıklar, her yerde önemli görüş farklılıklara yol açmaktadır. Oydaşmayı bir nevi kurtuluş formülü saymak hatalı sonuçlara götürmektedir. Birçok hallerde ilksel gruplar arasında kabullenen yaygın siyasî bir formül, yani oydaşma, hem demokratik değerler, hemde ekonomik kalkınmayı engelliyen cinsten olabilir.

C — Oydaşma ile *ideolojinin* ilintisi. Shils'in tanımına göre ideoloji, kamu otoritesi yardımı ile kurumlaştırılmış, sosyal bir güç, fikir iklimi ise ortak değer yargıların tam yada kısmen paylaşıldığı bir toplumsal anlayış atmosferidir. Yeni uluslar henüz bağımsızlıklarına yeni kavuştukları ve bu yüzden yığın siyaset alanına yeni girdikleri zaman, bu ülkelerde her tabakayı kapsayan bir ideolojinin yerleşme şansı zayıftır. Buna karşılık yersel, bölgesel bir fikir iklimi kolaylıkla sınırlı bir oydaşma yaratmaktadır. Ancak bu çeşit bir oydaşma, planlama çerçevesinde tesbit edilen önceliklerle çatıştığı sebeble, sert bir uyumsuzluğa yol açmaktadır. Dolayısıyla oydaşmanın yaratılmasında genel bir itici fikrin (*idée motrice*) önemi, kendiliğinden belirmektedir. Esasen gelişen ülkelerde ideolojilerin kök salması olasılığı, çelişkili (*antagonist*) bir duruma bağlıdır. Bu ulus-

larda kamu güçleri henüz ülkenin tümüne hâkim olamadıkları için yersel (parochial) ve bölgesel güçlerle rekabet edememektedirler. Öte yandan ideolojiler, toplumsal sorunların tümüne bir çözüm yolu sundukları için özellikle aydınlar tarafından savunulmaktadır. Genel seçim hakkının genişlemesi, şehirleşmenin hızlanması ve milliyetçiliğin yerleşmesi oranında, çatışan bölgesel fikir iklimleri, yerlerini özellikle gelişen ülkelerde, zorlayıcı ideolojilere terketmektedirler. Böylece kalkınma için zorunlu olan oydaşma sentetik yoldan elde edilmektedir. (1)

Bu seksiyona «Gelişen ülkelerin ideoloji : bir başlangıç yoksa son mu?» başlıklı tebliğle katılan Wisconsin üniversitesinden Türk siyaset bilimcisi Kemal H. Karpat, bu görüşü kuvvetle destekleyerek yeni gelişen ülkelerde özellikle milliyetçilik ve sosyalizmin önemli bir rol oynamakta olduğuna işaretle, bu ideolojilerin bu çeşit ülkelerde belli sosyal sınıfların toplum görüşlerini ifade için ortaya çıkmadıklarını, aksine bu ideolojilerin bağımsız modern bir devlet görüşünün, siyasî bir kişiliğin ve vatandaşlık bilincinin yerleşmesine yardım ettiklerini ifade etmiştir. (2)

Michigan üniversitesinden Samuel H. Barnes, sunduğu «Siyasal seferberlik ve çatışma» konulu tebliği, oydaşma ve uyumsuzluğun yapısal temelini teorik açıdan incelerken, elit'lerle yığınların ilişkisine özellikle eğilmiştir. Barnes'a göre siyasal seferberlik, sosyal seferberliğin yetersiz olduğu hallerde belirlemektedir. Sosyal kurumlardan faydalanma derecesi düşük ve zayıf olduğu hallerde, elitler yığınları seferber (mobilization) yoluna girerler. Şu halde sosyal değişme, sosyal seferberlikle paralel bir şekilde geliştiği ölçüde, oydaşma (consensus); gelişmediği ölçüde uyumsuzluk (dissent) belirlemektedir. Başka bir deyimle siyasî oydaşmanın kökleşmesi dolayısıyla muhalefet gruplarının hoşgörülülikle karşılanması, sosyal modernleşmeye, dolayısıyla seçkinlerin çeşitlenmesine bağlıdır.

Yığınlarla seçkinler arasında köprü kurulamayan toplumlarda, açık kalan tek yol, yoğun bir siyasal seferberliktir. Toplum modernleşme amacı ile girişilecek olan siyasal seferberlik alanında en etkili model, Leninist olanıdır. Bu model, kuvvetli bir liderlik, sınırlı kaynakların rasyonel kullanılması, örgüt içi ve dışı güçlü bir bürok-

(1) Edward Shils, *Political Developent in the New States*, ('s-Gravenhage : Mouton 1962), Sh. 60 - 67.

(2) David Apter «Political Religion in the New Nations», *Old Societies and New States*, Elifford Geertz, (Ed.), New York 1965, Sh. 63; Clifford Geertz «Ideology as a Cultural System» in *Ideology and Discontent*, David Apter, (Ed.), New York 1964, Sh. 47 - 76.

ratik kontrole dayandığı cihetle, Barnes'a göre sadece komünistler tarafından değil, faşistler tarafından da eşit ölçüde kullanılmıştır.

Hızlı bir modernleşme sürecini amaç edinen siyasal seferberlik, hedefine ulaştıktan sonra yerini sosyal seferberliğe bırakmaktadır. Dolayısıyla gelişen, modernleşen -komünist olan ve olmayan- ülkelerin hepsinde, uzun vadeli hedef, sosyal seferberliği gerçekleştirmek, bu sayede ademi merkeziyetçi, yönetime katılan, tâvizlere yanaşan, oydaşmanın yanında uyumsuzluğa da yer veren bir düzeni gerçekleştirmektir. (3)

Columbia üniversitesinden Dankwart Rüstow, Filipinler, Ceylon, Lübnan, Costa Rica, Uruguay gibi müstakar demokratik sistemlerle bu ülkelere yaklaşık bir düzeye ulaşan Meksika, Hindistan, Colombia, Brezilya ve Türkiye'de demokrasi ve oydaşma ilişkilerini incelerken, bu ülkelerin bir zamanlar İngiltere, İsveç ve İsviçre'de olduğu gibi belirli geçiş safhalardan geçmekte olduğuna, bunların olağan sayılması gerektiğine işaret etmektedir. Rüstow bu geçiş safhaların başlıcalarını şöyle sıralamaktadır :

- 1 — Kamu hizmetine yatkın bir memur-seçkin tabakasının yetişmesine elverişli, en az bir yüzyıllık süreli idarî ve eğitimsel modernleştirme hareketinin başarılmaması;
- 2 — Siyasal sistemi kapsayan müstakar bir coğrafi çerçeve (Örneğin : Osmanlı imparatorluğu,
- 3 — İki, üç kuşağa kadar geri giden bir siyasal partiler geleneği. (Lübnan'daki partiler tamamen mezhep esasına dayanmaktadır) (4)
- 4 — Önemli sosyal ve siyasal grupların, toplumun ana davaları konusunda sürekli ve acı çatışmalara girişmeleri. Örneğin Türkiye'deki çatışmalar şu esaslar etrafında cereyan etmiştir : otokrasi/anayasacılık, merkeziyetçilik/Federalizm, laik milliyetçilik/dinî hanedancılık.

Bu mücadelelerin hepsinde birbirile rekabet eden guruplar, kendilerini destekliyen yeni güçler aramaktadır. Dolayısıyla genişle-

(3) Jason Finkle and Richard Gable (Eds.) **Political Development and Social Change**, New York, Wiley 1966; David Apter, **The Politics of Modernization** New York, Harper 1966; A. F. K. Organski, **The Stages of Political Development** New York, Knopf 1965.

(4) Dankwart A. Rustow, **A World of Nations**, Brookings Institution, 1967, Bölüm 2-4.

yen siyasal rekabet bir bakıma genişliyen bir oydaşma halkası yaratmakta, böylece demokratik oyunun kurallarını geliştirmektedir. Bu görüş tanınmış İngiliz siyaset bilimcisi Bernard Crick tarafından şu isabetli formüle büründürülmüştür : «Demokrasi konusunda çok defa peşinen ortak bir fikrin, bir «consensus juris» in var olması gerektiği görüşü ileri sürülmektedir. Oysa bu ortak fikir aslında çeşitli menfaat ve grup görüşlerinin uzlaşmasıdır. Hür bir devletde yerleşen ahlâkî oydaşma, siyaset üstü, mistik bir şey değildir. Aksine bu ortak fikir, bizzat ortak politik faaliyetlerden doğmaktadır.» (5)

Bu seksiyonun tartışmaları sırasında oydaşma yahut çoğunluğun görüşünü temsil eden halkoyununun yaratılmasında aydınların olağanüstü önemli rolüne birçok delegeler tarafından defalarca temas edilmiştir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde, modernleşme için zorunlu sayılan ortak hedeflerin tayinini kolaylaştıran ideolojik çerçeve hemen her yerde aydınlar yardımı ile yığınlara aktarılmaktadır. Oydaşmanın şekillenmesinde en önemli rol toplumda belirli görevler yerine getiren çeşitli elitlere düşmektedir. Bu elitlerin karşılıklı haberleşme tarzı dolayısıyla oydaşmanın yerleşme sürati ve şeklini de tayin etmektedir.

II — Siyasal gelişme ve siyasal rejimler tipolojisi alanında son araştırmalar :

Bu seksiyonun üyelerine konuyu takdim amacile Floransa üniversitesinden G. Sartori'nin «Partiler ve partiler sistemi - Teorik bir çerçeve» başlıklı kitabının bir bölümü sunulmuştu. Sartori bu bahisde siyasi partiler sistemini : 1) Tek parti, 2) Hegemonya parti, 3) Hâkim parti, 4) İki parti, 5) İlmî plüralizm, 6) Aşırı plüralizm ve 7) Atomlaşmış parti sistemi olmak üzere yedili bir tasnife tâbi tutmaktadır. Ona göre aşırı plüralizm, sebep olduğu ileri istakrarsızlık dolayısıyla çok partili demokratik sisteminde sık sık buhranlara yol açmaktadır. Sartori'ye göre beş siyasî partiden fazlasına yer veren bir siyasî sistem, aşırı plüralist gruba dahil olmaktadır.

Bu tipolojiye karşı yöneltilen en ciddî eleştiri, Californianın Berkeley üniversitesinden Arend Lijphart tarafından yapılmıştır. Lijphart, «Demokratik sistemlerin tipolojisi» başlıklı tebliğinde siyasal kriterler yerine siyasal kültür ve seçkinlerin davranışı gibi değişik değişkenlere başvurmuştur.

(5) Bernard Crick, *In Defence of Politics*, Penguin Books, 1964, Sh. 24.

Lijphard, demokrasi konusunda yapılan çeşitli tasnifleri gözden geçirirken, ilk önce Edward Shils ile başlamaktadır. Tanınmış siyaset sosyologu, demokrasilerle oligarşileri ayırt ettikten sonra oligarşileri : gelenekçi, totaliter ve modernleştirilen olmak üzere üçe; demokrasileri ise siyasal ve vesayet tipi olarak ikiye ayırmaktadır.

Daha ayrıntılı bir tasnife girişen Gabriel A. Almond'a göre siyasal sistemler Anglo-Amerikan, Kara Avrupa, endüstri öncesi ya da kısmen endüstrileşmiş ve totaliter olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Almond bu sistemlerden sadece ilk ikisine «demokratik» bir nitelik atfetmektedir. (6) Almond daha sonra G. Bingham Powell ile yaptığı işbirliği sonunda tipolojisini 16 çeşitli kategoriye kadar yükseltmektedir. (7) Daha önceki dörtlü tasnife ek olarak Almond bir takım alt gruplar daha geliştirmektedir. Örneğin totaliter sistemlerde Sovyetler Birliği «radikal», Nazi Almanyası ise «tutucu» olarak nitelendirilmektedir.

Lijphard kendi geliştirmiş olduğu tasnifte, yukarda da belirtildiği üzere siyasal kültür yada alt kültürler yer vermektedir. Dolayısıyla belli bir siyasal sistemde çeşitli tâli kültürler yer alırlarsa, aralarında çok yönlü bir denge kurulacaktır. Bu parçalanmış sistemi bir hegemonya yaratacağı yerde gruplar arası dengelere yol açacaktır. Keza böyle bir sistem büyük koalisyonlara yakınlık gösterecektir. (Örneğin Avusturya, Lübnan). Nihayet bu tip bir sistemde ılımlı bir milliyetçilik hâkim olacağı gibi sistem ağır ve ezici siyasal talep ve yükler altında kalmıyacaktır.

Lijphard'ın siyasal kültür ve seçkinlerin davranışı gibi değişkenli modeli yardımı ile demokratik düzenleri üçlü bir tasnife tâbi tutmaktadır : 1) Merkez kaç (centrifugal) demokrasi. (İtalya, Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet Fransası, Weimar Almanya'sı). 2) Uzlaştırıcı (Consociational) demokrasi. (Avusturya, Lübnan, Columbia). 3) Merkeze yaklaşan (Centripetal) demokrasi. (Anglo-Amerikan demokrasiler, İrlanda, İskandinav ülkeler, Batı Almanya). Lijphard'a göre siyasal partilerin sayısı ile siyasal istikrar arasında -Sartori'nin iddiasının aksine olarak- organik bir ilişki yoktur. Örneğin aşırı çok partili bir sistem merkeze yaklaşan (Norveç), merkezkaç (İtalya) veya uzlaştırıcı (Holanda) tipi olabilir. Lijphard'a

(6) Gabriel A. Almond, «Comparative Political Systems», *Journal of Politics* Vol. 18, No. 3, (August 1956), Sh. 391-409.

(7) Gabriel A. Almond ve G. Bingham Powell, Jr., *Comparative Political: A Developmental Approach*, Boston, Little, Brown, 1966, Sh. 217.

göre siyasal istikrar, siyasî partilerin sayısından çok sosyal yapının bölünme yerine, bütünleşmesi ve kültürel bir tüme ulaşması ile ilgilidir. Ayrıca kendisi özellikle ikinci dünya savaşından sonra genel nüfusun politikadan uzaklaştığı ölçüde, yani dépolitisation'un gerçekleşmesi oranında siyasal istikrarın yerleşmekte olduğunu tesbit etmektedir. Buna göre uzlaştırıcı tipi demokrasilerde siyasal kararların alınışı, vatandaş tarafından artan ölçüde bürokratlarla menfaat ve baskı gruplarına terkedilmektedir. (8) Kanaatimizce daha önce Burnham, son zamanlarda ise Herbert Marcuse tarafından ısrarla verilen ve toplumu bir nevi yarı otomatik şekilde işleyen, vatandaş siyasal karar alma isteğinden uzaklaştıran bir siyasal rejimi - ne derece istikrarı sağlarsa sağlasın - imrenilir bir durum olarak görmek, demokrasi fikri ile güç bağdaşır bir çelişkinin ifadesi olmaktadır.

Bu seksiyonda sunulan diğer bir ilginç tebliğ Bergen üniversitesinden Stein Rokkan tarafından sunulmuştu. «Avrupa'daki küçük demokrasilerde yığın siyasetinin şekillenışı» başlıklı bu tebliğde beş kuzey, üç Benelux, ülkeleri ile İrlanda Cumhuriyeti, İsviçre konfederasyonu ve Avusturya ele alınmaktadır. Rokkan bu onbir ülkenin siyasal gelişimini ele aldığı anda siyasal input ve onun sonucunda beliren output'ları değerlendirmek için bu süreçler arasındaki karşılıklı etkileri araştırmıştır. Bu amaçla Rokkan dört kurumsal «eşik» durumunu ele almaktadır. Bunlardan birincisi *meşruluk* eşiğidir. Devletin kuruluş tarihinden itibaren hangi zaman kesiminde vatandaşlar rejime karşı etkili bir şekilde dilekçe, eleştirme ve gösteri haklarını kullanabilmişlerdir?

İkinci eşik durumu, *dahil olma* (incorporation) durumudur. Çeşitli muhalefet akımlarının destekçileri, kurulmuş düzende yer alanlara kıyasla eşit bir şekilde karar organlarına ne zaman temsilcilerini seçtirebilmişlerdir?

Üçüncü eşik durumu, *temsil* durumu ile ilgilidir. Yeni siyasal akımlara karşı kurulan engeller ne kadar süre ile ayakta tutulmuştur? Bu akımların temsilcileri ne zaman yasama organlarında birer sandalyeye kavuşmuşlardır?

(8) Kirchheimer, «The Waning of Opposition», Sh. 127-56; Karl Dietrich Bracher, «Problems of Parliamentary Democracy in Europe», Sh. 245-264; Charles Fraenkel, «Bureaucracy and Democracy in the New Europe» Sh. 538-539 Stephen R. Graubard, Ed. *A New Europe?* Boston, Houghton Mifflin, 1964.

Dördüncü eşik durumu *yürütme kuvvetini* ilgilendirmektedir. Yasama organı ne kadar uzun bir süre sonra yürütme organları üzerinde baskısını duyurabilmiştir? Azınlık partileri hangi nisbî temsil formülü yardımı ile kabineye girebilmişlerdir?

Rokkan bu soruların cevabını bulabilmek için adı geçen onbir ülkenin üçyüz yıllık siyasal tarihini gözden geçirmektedir. Buna göre ilk iki eşik durumunun gerçekleşmesi dört çeşit alternatif halinde olabilmektedir :

- 1) Ortaçağın sonuna doğru ülkenin toprak durumunun kesin sınırlar halinde perçinlenmesi,
- 2) Ortaçağda geliştirilen temsilî organların faaliyetlerini devam ettirmeleri,
- 3) Fransız ihtilâlinde önce ve sonra kurulan devletlerin kamusal otoritelerini kabul ettirmeleri,
- 4) İngiltere/İrlanda, Danimarka/Norveç durumlarında olduğu gibi birbirinden ayrılmak isteyen ülke parçalarının karşılıklı kudreti.

Bu dört şıkkın etkisile girişilen demokrasileştirme hareketleri şu genellemelerin yapılmasını mümkün kılmaktadır :

— İster şehir konseyleri, ister ülke çapında meclisler olsun, temsil esasına dayanan egemenlik geleneği güçlü olduğu ölçüde muhalefetin erken bir meşruuluğa kavuşma şansı o oranda artmaktadır.

— Egemen bir devletin milletlerarası statüsü yüksek olduğu ölçüde, tâbi kılınan ülke parçalarının kopma dilekleri o nisbetde şiddetli bastırma olasılığı ile karşılaşmaktadır.

— Geleneksel temsilî hâkimiyetin kuvveti ölçüsünde vatandaşlara tanınan oy hakkı ve eşitlik süreci yavaş olmaktadır.

— Nihayet temsilî hâkimiyetin gelenekleri ne kadar kuvvetli olursa olsun, millî bağımsızlığa karşı yöneltilen tehditler, demokrasileştirme sürecini yavaşlatmaktadır. S. Rokkan siyasal partiler rejimine geçilmeden önceki sosyal oluşumları böylece gruplandırdıktan sonra özellikle sosyo-kültürel bölünmelerin (socio-cultural cleavage) zamanla siyasal partilere dönüştüğüne işaret etmektedir. (9)

(9) Stein Rokkan, «Electoral Mobilization, Party Competition and National Integration» in J. La Palombara and M. Weiner, Eds., **Political Par-**

Kıyaslamaları siyasal rejimler konusunda son derece yararlı tarihî örnekler, buna paralel olarak da teorik yöntemler geliştiren S. Rokkan, herhangi bir ülkede sosyolojik planda beliren sosyo-kültürel bölünmelerin bir parti sistemi haline dönüşüp, dönüşmeyeceğini tayin etmek amacı ile bu toplumdaki seçimleri aşağıdaki beş değişkenli çok yönlü tahlile tâbi tutma zorunluğunu ifade etmektedir :

Seçimlerde verilen oylar hangi ölçüde : 1) *Bölgesel, etnik veya dil ayrılmaları*, 2) *Kilise/mezheb ve dinî faaliyet esaslarını*, 3) *Şehirleşme derecesini ve ilksel ekonominin yaygınlık derecesini* (toprak rejimi, organ, balıkçılık sektörlerinin çapı), 4) *Sosyal sınıfların dağılımını*, 5) 1920 den sonra *işçi sınıfında beliren bölünmeleri* yansıtmaktadır.

Görüliyor ki Stein Rokkan daha yukarda saydığımız siyaset bilimcilerin aksine olarak, toplumsal olayları soyut sosyolojik kavramlarla açıklıyacağı yerde, siyasal rejimlerin tipolojisini, dolayısıyla kıyaslamaları seçim araştırmalarını, tarihî sistemlerin değişen çaplarına oturtmaktadır. Bu görüş belirli ölçüde Yugoslav siyaset bilimcisi N. Pasiç tarafından da paylaşılmaktadır.

Belgrad Siyasî Bilimler Okulu direktörü Najdan Pasiç, bu sempozyona sunduğu «Siyasal sistemlerin marksist tasnifinin unsur ve ana çizgileri» başlıklı tebliğinde, bugünedek siyasal sistemlerin tasnif ve tipolojisinde dört birbirinden farklı yöntemin uygulanmakta olduğuna işaret etmektedir.

Birinci grupta Gaetano Mosca ve Vilfredo Pareto'nun elitlerle ilintili yönetemlerine uyularak, yapılan siyasî sistem tasnifi yer almaktadır. Bu tasnif türünde kullanılan kriter, hâkim sınıfın psikolojik nitelikleri ile örgüt yapısı ve sosyo-tarihsel çizgileridir.

En kalabalık sayılan ikinci grup, siyasal sistemleri tarihsel-ampirik bir yaklaşıma uyularak tasnif etmektedir. Buna göre geçmişte rastlanılan müferrit bir siyasal sistem, temel özelliklerine irca edilmek suretile bir model olarak kabul edilmekte, diğer siyasal sistemler ise bu kabul edilen tipe göre tasnif edilmektedir. Karl Loewenstein'in «Siyasî kudret ve devlet süreci» ile Maurice Du-

ties and Political Development, Princeton, Princeton University Press, 1966, Sh. 241-265; Stein Rokkan, «The Comparative Analysis of Political Participation», in A. Ranney, Ed., *Essays on the Behavioral Study of Politics, Urbana* : University of Illinois Press, 1962, Sh. 47-90.

verger'in «Siyasal kurumlar ve Anayasa hukuku» bu tasnif şemanın önemli örneklerinden sayılırlar.

Üçüncü grupta, kullanılan ana kriter, siyasal veya sosyal yapının, plüralizm yada monizme dahil olma durumudur. Bu yaklaşıma uyularak Coleman, sosyo-politik sistemleri rekabetçi, yarı rekabetçi ve rekabet kabul etmez şeklinde tasnif etmektedir. Raymond Aron ise aynı kriteri kullanarak endüstrileşmiş toplumları, bir yandan anayasal-çoğulcu (régimes constitutionnels-pluralistes) öte yandan tek-parti, tekelci rejimler (régimes de partix monopolistiquex) olarak ikiye ayırmaktadır.

Nihayet dördüncü grup siyasal sistemleri, sıralanan bütün değişkenleri kullanmak suretile görevsel bir tahlile tâbi tutmaktadır. Gabriel A. Almond'un geliştirmiş olduğu teorik kavramlar bu açıdan önem kazanmaktadır. Almond'a göre herhangi bir siyasal sistemi tasnif edebilmek için bu sistemde beliren toplumsal rollerin, farklılaşmış, kökleşmiş ve kurumlaşmış, değişmiş yada sürekli olup olmadıklarına bakmak gerekir.

Pasiç daha sonra Marksizmin, siyasal fenomenin sosyolojik değerlendirme alanında, ekonomik ve sınıfsal değişkenlerin temel rolünü belirtmesi, örgütlenmiş siyasal kudret sahiplerinin sebep oldukları «yabancılaşma» (alienation) gibi önder fikirlere işaret etmesi nevinden önemli katkılarını belirttikten sonra günümüzde Marksist görüşü yansıtan bir siyasal sistemler tasnifinin yada tipolojisinin bulunmadığına esef etmektedir.

Bu eksikliği doldurmağa çalışan Pasiç, Marksist bir siyasal sistemler tipolojisini şu varsayıma dayatmaktadır: Herhangi bir toplumun siyasal örgütünün esası, devlet kudretinin taşıyıcısı ve yürütücüsü olan siyasal yöneticiler sınıfı ile sosyo-ekonomik anlamdaki hâkim sınıfın (yani önder olan sosyal güçlerin) karmaşık ve değişken ilişkilerin temeline dayanmaktadır. Bu karşılıklı ilişkiler ölçü olarak kabul edilirse, siyasal sistemleri demokrasi ve otokrasi olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Pasiç'e göre demokrasi,

(10) Najdan Pasic, **Elements Outline of a Marxian Classification of Political Systems**, 1967 Brüksel'de toplanan Yedinci IPSA kongresine sunulan tebliğ.

(11) Karl W. Deutsch, «Social Mobilization and Political Development» in **Comparative Politics**, Eds. Harry Eckstein and David Apter, The Free Press Glencoe, New York 1963, Sh. 582-603; **The Nerves of Government**, The Free Press, Glencoe, New York 1963; **Nationalism and Social Communication** MJT Press, Cambridge, 1953.

toplumu temsil eden üretim ve dağıtım güçlerinin, devlet kudretini temsil edenler üzerinde sürekli bir etkide buldukları ve yürütme gücünü kontrol ettikleri hallerde vardır. Buna karşılık otokrasi, toplumsal güçlerin, devlet otoriteleri tarafından güdülen siyaset, kamusal otoriteyi temsil edenlerin seçimi ve bunlara verilen yetkiler konusunda söz sahibi olmadıkları bir yönetim biçimidir.

Siyasal sistemlerin ikili tasnifinde temel olarak kabul edilen siyasal kudretin sahipleri ile ekonomi alanında hâkim bulunan sosyal sınıf arasındaki ilişki, her yerde tarihsel bir hüviyete bürünmektedir. Bu ilişki her toplumun kendine özgü sınıf yapısına göre değişmektedir. Pasiç'e göre hâkim sınıf ile devlet otoritesinin taşıyıcıları arasındaki girift ilişkileri, ampirik yoldan araştırıp, ölçebilmek için şu dört değişkeni göz önünde bulundurmak gerekir :

- 1 — Sosyal hasılanın dağıtım tarzı. Bir yandan hâkim sınıfın, öte yandan devlet kudretinin temsilcilerinin rolü ve katılma derecesi nedir?
- 2 — Toplumun, gelişme ve sosyal açıdan değişmesi konusunda girilen bilinçli yöneltme ve planlamanın tarz ve karakteri nasıldır?
- 3 — Temsilî kurumların gerçek durumu ve nüfuz derecesi nedir?
- 4 — Siyasal partilerle diğer hür siyasal örgütlerin gerçek görev ve karakteri nedir

Siyasal rejimleri, tipoloji açısından çok siyasal gelişme açısından ele almış bulunan siyaset bilimcilerden Lucian W. Pye (M. I. T.), «Tipoloji ve siyasal gelişme» başlıklı tebliğinde, hem siyasal sistemleri, hemde rejimleri birlikte tasnif edenken, özellikle şu altı *siyasal buhran* durumlarının ayrıntı şekilde ele alınması gerekliliği üzerinde durmuştur :

- 1 — *Kişilik* (identity) buhranı — Bu konuya bir ulusa mensub olmanın yarattığı tüm psikolojik ve toplumsal sorunlar dahildir.
- 2 — *Meşruuluk* — Anayasa ve kamu otoritesi ile ilgili olarak yetkilerin bölüştürülmesi ve örgütlenmesinde beliren sorunlar.
- 3 — *Siyasal katılma* — Belli bir toplumda yaşayan insanların tebaa (süje) durumundan çıkıp, vatandaşlık statüsüne geçmeleri.

- 4 — *Örgütlenme* — Siyasî partilerin kurulması, çeşitli menfaatlerin bütünleşme sorunu.
- 5 — *Nüfuz etme* — Hükûmetin kaynakları seferber etmek ve sosyal değişmeyi hızlandırmak amacı ile toplum düzenine nüfuz etme yeteneği sorunu.
- 6 — *Dağıtım* — Siyasal bir sistemin ekonomik kalkınmayı etkilendirmesi ve bu kalkınmadan vatandaşların güvenlik ve sosyal adalet ölçüsünde oranında yararlanma sorunu.

Görülüyor ki Pye'in üzerinde önemle durduğu hususlar, daha doğrusu buhran durumları, hem siyasal sürecin input ve output yönlerini, hem de hükûmetlerin rasyonel işleyişi ile yakından ilgili olup, kullanılacak yöntemleri görevsel bir esasa dayatmağa çalışmaktadır.

Aynı yaklaşımı temsil eden Berkeley üniversitesinden genç siyaset bilimcilerden David Apter, «Siyasal sistemler ve gelişmelerden doğan sosyal değişimler» konulu tebliğinde özellikle modernleşme sürecinin doğurduğu güçlükler işaret etmektedir. Nigoria ve Ghan'da yapmış olduğu gözlemlerine dayanarak fikirlerini geliştirmeye çalışan Apter, yeni gelişen ülkelerde genişleyen ve gelişen bir devlet bürokrasisinin zorunlu olarak daha yoğun bir zecir ve baskı rejimine yol açtığını ileri sürmektedir. Apter'in benimsemiş olduğu varsayımına göre, modernleşen bir ülke, siyasal bir sisteme dönüştüğü ölçüde çeşitli sosyal tabakalar arasında rekabet farklılaşmakta ve artmaktadır. Bu siyasal sistem çeşitli toplumsal taleplere cevap verebilmek hususunda süratle bir «taban» düzeyine ulaşmış, zecire başvurma zorunda kalacaktır. Dolayısıyla modernleşmenin erken ve orta safhalarında bürokratik karakterli bir siyasal sistem en yüksek ölçüde istikrarı sağlamaktadır. Ancak bu modernleşme süreci sırasında endüstrileşme hedefi merkeziyetçi bir hüviyete bürününce, modernleşmenin son safhasında bir seferberlik sistemi toplumu daha kapsamlı bir endüstrileşme sistemine aktarmağa çalışacaktır. (12) Bu safhada, bir yandan haberleşme ihtiyacı artacak, öte yandan zecir, sistemin içinde kısmen etkisiz kalacaktır. (13)

(12) Robert M. Marsh, *Comparative Sociology*, New York, Harcourt, Brace and World, 1967, Sh. 33-37.

(13) Marion J. Levy, Jr., *Modernization and the Structure of Societies*, Princeton University Press, 1966, Sh. 9-15.

Apter'in tebliğinin tartışmasında sırasında siyasal tipoloji araştırmalarının yeni gelişen ülkelere teşmil imkânı üzerinde durularak şu sonuca varılmıştır: «Tipoloji etüdleri günümüzde zorunlu olarak ancak ampirik araştırmaların ikinci safhasında yapılabilir. Zira kesin hedefler belirtilmeksizin toplanan quantitatif malzeme, bilimsel açıdan çekici olmaktan çıkmıştır. Modernleşme sürecinin esaslı şekilde incelenebilmesi için bu araştırmaların birbirine benzer ülkelerde yapılması gerekir. Oysa özellikle gelişen ülkelerde küçük çaplı ampirik araştırmalar için gerekli olan envanter bilgisi çok eksiktir. Ayrıca bu ülkelerde sosyal tabakalaşma, ekonomik, eğitim sistemi, bürokratik olmayan dinî örgütler, yenilik tarafları askerî güçler, antropolojik metotlarla ölçülen kişisel değer yargılar hakkındaki bilgiler çok yetersizdir. Bundan başka uluslararası ilişkiler ve dış yardımı ile örneğin Afrika'da uygulanmağa çalışılan Westminster modeli parlamenterizm yada Türkiye ve İran'da görüldüğü üzere ithal edilen sendika örgütleri, güvenilir bir kıyaslama yapma imkânını keza bahşetmemektedirler.»

Bu seksiyonun çalışmalarını özetleyerek belirli bir sonuca ulaştıran genel raportör, Leiden üniversitesinden Hans Daalder, aşağıdaki husus ve trendlere işaret etmiştir:

Tipolojiler girift bir siyasal fenomeni belirli bir düzene irca etmek için mantikî ve vazgeçilmez birer araçlardır. Bununla beraber her yöntemde olduğu gibi tipolojilerin de kendine özgü tehlikeleri vardır. Bazı hallerde bu çabalar sanki her bilim adamı kendi tipolojisini yeniden yaratıyormuş intibasını uyandırmaktadır. Dolayısıyla tipolojilerin yarattığı tercih zenginliği (embaras de richesse), gözlemciyi şaşkınlığa kadar götürebilir. Dolayısıyla siyasal rejimler tipolojisi ve siyasal rejimler tipolojisi ve siyasal gelişmeler alanında bilimsel çalışmalar yakın gelecekte şu esas mihrak etrafında toplanacağı kanısını uyandırmaktadır:

- 1 — Daha köklü ve uzun bir geçmişe sahip olan batılı demokrasiler konusunda tarihsel bir perspektifi de kucaklayan kümeleştirilmiş, kıyaslamalı araştırmalar yapılacaktır. (Örneğin Blondel, Lehbruch, Lijphard, Rokkan ve Sartori'nin araştırmaları).
- 2 — Yeni gelişen ülkeler alanında sosyolojinin temel kavramları yardımı ile toplum yapısını, toplumsal süreç ve kurumları görevlerini inceleme yolu ile siyasal gelişmeyi araştırmalarına devam edilecektir. (Örneğin Apter, Pye, Rosenberg, Kothari ve Godoy'un çalışmaları),

- 3 — Siyasal sistemler ayrıca teorik açıdan da yeni bir tasnife tâbi tutulacaktır. (Örneğin Pasiç, Bernard ve Feierabend'in çalışmaları. Özellikle marksist ülkelerde bu alanda daha geniş çalışmaların yapılması beklenilmektedir.)